

Dževad Drino*

BOSANSKOHERCEGOVAČKA PRAVNA KULTURA U EVROPSKOM KONTEKSTU: TRADICIJA I MODERNIZACIJA

*Ich habe den Geist Europas in mich genommen - nun wil ich den
Gegenschlag thun!*

/Primio sam u sebe duh Evrope - sada hoću da izvedem protuudar!/
F. Nietzsche, Posthumni fragmenti 1879-1881., 8 (77).

SAŽETAK

Razvijajući sposobnosti uspostavljanja konstruktivne veze između onoga što čini bosanskohercegovačke pravne tradicije i ukupnu pravnu kulturu, analizirajući povijesnu pozadinu i genezu razvoja pojedinih pravnih grana i instituta, rad se bavi traženjem odgovora na pitanje šta čini tradiciju, a šta modernu unutar pravnog sistema Bosne i Hercegovine. Stvaran u državno-pravnim posebnostima bosanske srednjovjekovne države, pa potom kao segment dva velika carstva-Osmanskog i Austro-Ugarskog, na kraju kao element južnoslavenskih integracija, pravni sistem države Bosne i Hercegovine nalazi se pred unutrašnjom i vanjskom harmonizacijom gdje gusta mreža Evropskog prava već odavno budi strahove ali i nade. Strahove da bi mogla biti razorena veza između osnovnih prava i postdejtonske konstrukcije države, izazivajući euroskepticizam i zazor pozivajući se na stare hijerarhizacije prava državnih jedinica i još starije pojmove suverenosti, nade da bi formalnim ulaskom u Uniju došla u evropski kontinentalnopravni krug kojemu i pojmovno i vrijednosno pripada. Pri tome dosadašnji pokušaji unifikacije prava putem tzv. Direktiva Evropske unije, međunarodnih sporazuma, te odluka Evropskog suda pravde i Evropskog suda za ljudska prava, imali su vidljive slabosti u izradi, a još više u praktičnoj primjeni.

* Doc. dr., Pravni fakultet Univerziteta u Zenici.

Ključne riječi: bosansko pravo, evropsko pravo, modernost, pravna kultura, pravne tradicije.

Povjesničari znanosti odavno tvrde da se revolucije u mišljenju obično događaju kada znanstvenici počinju misliti da su anomalije koje „normalna znanost“ ne objašnjava, nagomilale do te mjere da konvencionalni modeli već prave više štete nego koristi.¹ Dio znanstvenika na to reaguje tako da sasvim odbacuje stara pitanja u korist novih koja se čine dojmljivijima i to je ono što Thomas Kuhn naziva „*promjenom paradigme*“ (paradigm schift).²

Kultura izvorno znači „njegovanje“, već su Homer i Heraklit duhovno odredili naš svijet kao primarno agonalni - kao način života koji nas tjera u takmičenje pa i u sukob, pa je i rast interesa za pravno-kulturalni pristup pravu pojačan 70- tih godina prošlog stoljeća zasnovan na savremenim izazovima u procesu globalizacije, euroatlanskih integracija i prijenosom prava. S pravom se kaže da je evropska kultura jevrejsko/hrišćansko/ grčko/ latinska, da predstavlja, kako ističe *Jean-Baptiste Duroselle*, varljivu istinu: „*Kada mi kažu da je Evropa postojbina prava, ja pomišljam na samovolju; da je zemlja ljudskog dostojanstva, mislim na rasizam ; da je zemlja razuma, ja mislim na romantično sanjarenje, a zdrav razum je najbolje podijeljena stvar na svijetu*“. ³ Kultura i civilizacija su počesto sinonimi, u francuskom jeziku se, primjerice često podudaraju, ali se u njemačkom jeziku jasno razlikuju, kultura jeste proizvod judeokršćanstva ali je i nasljednica helenske misli i proizvod moderne nauke i uma, dok je dijalogika u njenom središtu. Sam pojam

¹ M.I.Finley. *The Ancient Economy*, University of California Press, 1999, X.

² Thomas Kuhn (1922-1996), američki historičar, autor najznačajnijeg djela savremene povijesti znanosti „*Strukture znanstvenih revolucija*“ (1962), šire u: Z.Sardar, *Thomas Kuhn i ratovi znanosti*, naklada Jesenski & Turk, Zagreb 2001.

³ J.B.Duroselle, *Lidee d'Europe dans l'Histoire*, Paris 1965., 16.

pravne kulture je difuzan ali, prema Daliboru Čepulu,⁴ obuhvata dva sadržaja pojma koja su bezrezervno prihvaćena:

1. Pravna tradicija, određena kao dugotrajna prihvaćenost određenih sadržaja u pojedinom društvu i pravnom sistemu- koja stabilizuje te sadržaje u kolektivnoj svijesti, ne samo pravnika, nego i šire populacije.
2. Drugo određenje razlikuje pravnu kulturu od komparativnog, poredbenog prava kojem se prigovara normativistička usmjerenost i grupisanje prava u pravne porodice pri čemu država apsolutno ostaje najznačajniji ram svih procesa s jasnim identitetom i tradicijom.

Pri tom se pojam pravne kulture određuje sa vrijednostima i stavovima u pravu, tumačenje prava, ponašanje subjekata, poznavanje prava u stanovništvu i slično, pa bi bosanskohercegovačka pravna kultura predstavljala zaokruženi pravni sistem, jedan zajednički duh prava, svojevrsno *communis opinio doctorum* stečen tokom historije razvitka i primjene grana na ovim prostorima. Dva kombinovana pristupa - komparativni (uporedni) i historijski, koji su komplementarni u svojim ulogama, nam govore da pravo nije i ne može biti razvijano u nacionalnoj izolaciji, nego da opće polje primjene potiče od rimskog klasičnog ali još više postklasičnog rimskog prava i rimskih pravnih tradicija na ovim prostorima.

Prema Stevanu Liliću, pravna za razliku od antipravne tradicije, obuhvata načela zakonitosti (*principe de legalite*), koncept pravne države (*Rechtsstaat*) i načela vladavine prava (*Rule of law*) i posvećena je prije svega kultu pravde i pravičnosti.⁵ Pri tom stvaranje zajedničke evropske pravne tradicije i njene analitički utvrđene karakteristike dovode do pitanja- da li savremene evropske integracije vode i stvaranju nove i čvršće jedinstvene pravne kulture? Drugo, šta su bosanskohercegovačke

⁴ D.Čepulo, *Predavanje iz predmeta Osnove prave kulture*, Poslijediplomski studij, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, bez godine izdanja.

⁵ S. Lilić, Pravna i antipravna tradicija, u: *Pravne teme*, Beograd 2002, 99- 115.

pravne tradicije i koja to pravna dobra i koje kulture baštinimo i šta smo spremni mijenjati a šta nam civilizovana i uljuđena Evropa priznaje kao trajne vrijednosti u našem pravu?

Mogućnost saznanja pravno-kulturalnog kompleksa i razvoja u pojedinim pravnim sistemima određuje se istraživanjem sklopova određenih subpojova, pa je i taj „weberijanski“ pristup usmjeren na stvaranje idealtipova, u tom kontekstu pravna bosanskohercegovačka tradicija obuhvatala bi :

- srednjovjekovne prave tradicije banovine, a od 1377. godine, kraljevine Bosne;
- pravne tradicije Osmanske Bosne (1463- 1878.g.);
- moderno doba Austro-Ugarske vlasti (1878- 1918.g.);
- doba jugoslavenskih integracija, Kraljevine SHS pa Kraljevine Jugoslavije (1918- 1941.g.);
- pravni režim tzv. NDH unutar Trećeg rajha (1941-1945.);
- socijalistička Jugoslavija (1946- 1992.).
-

U ovom radu, naravno, ukazat ćemo samo na glavne odrednice koje, prema našem mišljenju utiču na sklapanje slike o bosanskohercegovačkoj pravnoj kulturi i njenim vrijednosnicama, čuvajući se zamke dubine u istraživanu historije države i prava, primjera radi kada je Nettelbladt u XVII stoljeću donio poseban odjeljak o „pravu prije potopa“ (*ius antedeuvianum*).⁶

Srednjovjekovni bosanski prostor je poprište sukoba više imperijalnih projekata: ugarskog, bizantskog, habsburškog, i na koncu osmanskog, sa tri religijske kulture i civilizacije, te prisutnim stereotipima- zapad/ istok, civilizacija/ barbarstvo, kršćanstvo/ hrišćanstvo/ bogumilstvo/ islam, Jadran/ Dinaridi/ Panonija, što je sve našlo svoj odraz i u pravnom sistemu primjenjivom na ovom prostoru. Već u prvim vijestima o Bosni

⁶ T.Taranovski, *Enciklopedija prava*, reprint izdanje, Beograd, 2003, 53.

cara- historičara Konstantina Porfirogeneta (905-959.) i cara Manojla I Komnena (1143-1180.), bosanski vladar je pojavljuje kao saveznik (*simahos*) ugarskog kralja,⁷ dok akademik HAZU Lujo Margetić podvlači da je najmanje jedno stoljeće prije spomena prvoga poznatog bana, bana Borića (1154-1163.), u okolnom svijetu stvorena predstava o Bosni kao posebnoj ranofeudalnoj državi- on zaključuje da ranofeudalna Bosna sredinom XII stoljeća nije potpadala ni pod ugarsku, ni srpsku, niti bizantsku izravnu vlast!⁸ Njeno kasnije širenje prema hrvatskom (više) i prema srpskom prostoru (manje) dovelo je do uklapanja tih područja u bosanski državopravni sistem, a okrunjenje bosanskog kralja Tvrtka I srpskom krunom kao nasljednika Nemanjića, osim Dubrovnika priznali su najjači srpski oblasni gospodari, Venecija i ugarski kralj Ludovik I.⁹ Takve temeljne odrednice ukupnog razvitka srednjovjekovne Bosne-teritorijalno širenje, prožimanje istočnih i zapadnih uticaja, komunikativnost sa drugim područjima, pogotovo s Mediteranom, stvorile su i posebnost bosanskog srednjovjekovnog prava. Na supstrat zajedničkog slavenskog prava, sa prisutnim rimskopravnim temeljima, ugrađivalo se srednjovjekovno bosansko *lex mercatoria* pod utjecajem istočnojadranskih gradova, prvenstveno Dubrovnika, dok su utjecaji ugarskog prava vidljivi kroz oblike vlasništva i ukupnog stvarnog prava, te funkcionisanje dvorske kancelarije. Poseban dio predstavlja gradska samouprava čije začetke nalazimo u tzv. saskim (rudarskim) privilegijima koji su ozakonjeni od vladara i time uticali na pravni status urbane zajednice, gradska vijeća su sastavljena od 12 purgara (njem. *Burger*), što je najčešće prevedeno kao građani, *borghesiani*, *citadini*, i isti broj nalazimo i u njemačkim rudarskim gradovima ali i onima u Rumuniji koji su se razvili pod njemačkim uticajem (Braila, Brašov).¹⁰ Gradsko vijeće

⁷ *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, IV, Beograd 1971, 51- 55., isto u: M.Imamović, *Osnove upravno-političkog razvitka i državno- pravnog položaja BiH*, Pravni fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2006, 25.

⁸ L. Margetić, Neka pitanja ranije bosanske pravne povijesti, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 56, 6/2006, 1741- 1759.

⁹ M. Imamović, Bosna i Dubrovnik- povijesni pregled, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, XLVIII, 2005, 267-285, 272.

¹⁰ M. Dinić, *Za istoriju rudarstva u srednjovjekovnoj Srbiji i Bosni*, I deo, SANU, Beograd, 1955, 17., D. Kovačević- Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1978, 246, S.Čirković i dr., *Staro srpsko rudarstvo*, Beograd- Novi Sad, 2002, 133.

zajedno sa knezom i vojvodom upravlja svim gradskim poslovima, dok se nekadašnje dužnosti župana i tepčije uopće ne nalaze u razvitku gradske samouprave. Sama Srebrenica imala je gradsku blagajnu i gradski pečat, kasniji turski kanun izričito navodi da je zakon za Srebrenicu proglasio vojvoda Kovač, profesor Pavao Anđelić nalazi da su od oko 350 utvrđenih gradova, pečat grada, osim Srebrenice, vjerovatno imali i Olovo, Fojnica, Zvornik, Goražde, Jajce, Visoko, Konjic i Livno.¹¹

Da li bi, da je ovaj proces izgradnje gradske samouprave nastavljen, time i bosanski gradovi dobili statutarno uređenje i autonomiju tipa primorskih gradova?

Nemožemo, naravno, dati jasan odgovor jer je u osmanskome periodu došlo do izgradnje novog tipa osmanskog grada ali i do novih urbanih centara- svi današnji najveći BH gradovi (Sarajevo, Mostar, Banja Luka) imaju jasno osmansko, a ne srednjovjekovno porijeklo urbisa.

Na nedavnom skupu posvećenom bosanskoj ženi u srednjovjekovlju,¹² podsjetio sam na posebnost pravnog statusa bosanske žene i tom prilikom se pozvao na izvor- testament „počtenog viteza“ Pribisava Vukotića koji određuje:

„Sinu Rafaelu, iz prvog braka, kuća od 500 dukata i 350 dukata u novcu, crkvi u Padovi 100 zlatnih dukata, drugoj ženi Doroteji maslinjak vrijedan 1.000 dukata, te opremu, sinovima iz drugog braka Petru i Đorđu po 500, kćerkama Katarini, Barbari i Ani po 600, a nerođenom djetetu 500- ako bude kćer, 600 dukata.“¹³

¹¹ P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1970., 84.

¹² Organizator okruglog stola „Žene u srednjovjekovnoj Bosni“ je udruženje „Stanak“- društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije, Sarajevo, 29. novembra 2012. godine.

¹³ V. Spaić, Nasljedno pravo u srednjovjekovnoj Bosni, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, 1/1953.,103-120., vidi u: Dž. Drino, *Elementi rimskog prava u trgovačkom i rudarskom pravu srednjovjekovne Bosne*, doktorska disertacija, Pravni fakultet u Sarajevu, 2008, 36.

Uzalud ćemo ovakvu oporuku tražiti u nasljednom pravu susjedne bilo srpske bilo hrvatske feudalne države, sa ovakvim položajem kćerke-nasljednice, ovdje imamo i imenovanje nasljednikom nerođenog djeteta, poznatu pravnu fikciju rimsko prava („*infans conceptus pro iam nato habetur quotiens de commodis eius agitur*“).

Pad bosanskog kraljevstva 1463. godine pod naletom Osmanske vojske, dovodi Bosnu u položaj jedne od provincija Carstva čiji pravni sistem, kako nalazi Mustafa Imamović daje složenu sliku; uz osmansko vojno-upravno, agrarno i zemljišno pravo, prisutno je i šerijatsko pravo, kanonsko pravo katoličke i pravoslavne crkve, te jevjesko običajno pravo.¹⁴ Osmanska vlast se pridržavala šerijatskopravnog načela da ono što postoji odavnina treba ostaviti u tome davnašnjem stanju, oni po pravilu uz uvođenje svoga pravnog sistema isti dopunjavaju pravom pokorenih naroda uz ostavljanje mogućnosti rješenja sporova po običajnom pravu.¹⁵ Akademik Mehmed Begović navodi i preuzimanje nekih ustanova koje se teško mogu usaglasiti sa načelima šerijatskog prava (npr. *monopolija*-pravo isključive prodaje vina na nekom trgu, porez na svinje, primjena prinude u svrhu iznude priznanja, itd.),¹⁶ Truhelka ide dalje i navodi kako su Turci i preuzam- ustanovu kolektivne odgovornosti sela, mjesta i rodbine, u slučaju da se ne pronade učinilac, preuzeli „*kada su Osmanlije osvojiv Bosnu*“¹⁷, što je neutemeljeno jer šerijatsko pravo poznaje sistem kolektivne odgovornosti. U kanunu o rudniku Fojnici i pomoćnim rudnicima Deževici i Dusini iz 1489.g., izrekom se navodi „*Kraljev zakon*“-„, *A kraljev zakon o zlatnoj rudi umjesto polovine uspostavio je dvije trećine i jednu trećinu od nje uzima amil. Ponovo je tako ubilježeno*“.¹⁸ Srpski historičar Stanoje Novaković navodi da je za sultana Sulejmana Veličanstvenog (1520-1566.), pisar carske arhive

¹⁴ M. Imamović, *Uvod u historiju i izvore bosanskog komparativnog prava*, Pravni fakultet u Sarajevu, 2006., 9.

¹⁵ Medžella, član 6. „Ono što je vjakašnje (postoji od davnina) ima im se ostaviti u tom vjakašnjem stanju“. Vidi u: *Medželle-i ahkjami Šerije*, 2. sv. *Otomanski građanski zakonik*, Sarajevo: Daniel A. Kajon, 1906.

¹⁶ M. Begović, *Tragovi našeg srednjovjekovnog prava u turskim pravnim spomenicima*, *Istorijski časopis III*, Beograd 1951- 1952., 67-84.

¹⁷ Č. Truhelka, *Stari turski agrarni zakonik za Bosnu*, *Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu*, 1916., 431.

¹⁸ *Kanuni i kanunname*, Orijentalni institut Sarajevo, 1957., 17.

Mustafa 1565. godine, sastavio zakon o bosanskim baštinama gdje je izvršeno normiranje naslijeđa na zemljama i on je bio sastavljen po narodnim običajima¹⁹. Očito je da bosansko srednjovjekovno pravo nije odbačeno niti je zamrlo, ono je nastavilo da živi i egzistira, čak i da se ravija na osnovi primjene zatečenog običajnog prava ili inkorporacijom u novo osmansko pravo.

Modernizacija našeg društva a time i prava odvijala se, prema Fikretu Karčiću, na dva različita društveno- politička i kulturna konteksta; počela je u okviru raspadajućeg Osmanskog carstva i islamske kulture a nastavljena je pod novom, neislamskom vlašću i evropskom kulturom.²⁰ Započet je izvjesno konceptom *nizam -i- džedid* („novi poredak“) ili tanzimatskim reformama, što se počesto zaboravlja, a nastavljen je tokom 40 godina trajanja Austro- Ugarske, potom 23 godine, stare odnosno 46 godina nove Jugoslavije.

Tanzimat je po prvi put uspostavio odvojene institucije za provedbu šerijata i sekularnog prava-dualitet normi je postao dualitetom institucija, tako da su po evropskoj kontinentalnoj praksi kodificirani slijedeći zakoni:

- Trgovački zakonik iz 1850.g.
 - Zakonik o postupku za trgovačke sudove iz 1861.g.
 - Zakonik o pomorskoj trgovini iz 1863.g.
 - Kazneni zakonik iz 1858.g.
 - Građanski zakonik-Medžella,1870- 1876.g.
 - Zemljišni zakonik od 21 aprila 1858.g. („Ramazanski zakonik“)
- Nizamije sudovi, uspostavljeni u BiH 1864.g, sa uspostavom Apelacionog suda u Sarajevu.²¹

¹⁹ S.Novaković, Srpska baština u starijim turskim zakonima, u: V. Spaić, Pravni režim u Bosni za vrijeme Turaka, *Istorijsko-pravni zbornik*, br.2., Sarajevo 1949., 101-116., 113.

²⁰ F.Karčić, *Bošnjaci i izazov modernosti.Kasni Osmanski i Habsburški period.*, Izdavačka kuća „El-kalem“, Sarajevo, 2004.g., 11.

²¹ Š. Sikirić, *Naši šerijatski sudovi*, Spomenica Šerijatske sudačke škole u Sarajevu, Sarajevo 1937, 5- 23, vidi u: F. Karčić, *ibid*, 55. O uspostavi i razvoju šerijatskih sudova konsultuj bogatu studiju F. Karčić, *Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918-1941.g.*, Islamski Teološki Fakultet, Sarajevo 1982.

Preuzimanjem osmanskog Zakona o šerijatskim sudovima iz 1859.g., oni postaju sastavni dio Dvojne monarhije a time i islamsko pravo jedne kršćanske zemlje, imenovanje ali i finansiranje kadija dolazi u nadležnost Zemaljske vlade pa je u periodu 1878- 1900.godine izdato 387 odluka o organizaciji i postupku pred šerijatskim sudovima u Bosni i Hercegovini. Pri tome pojam modernizacije pretpostavlja proces koji vodi modernosti, Edgar Morin ističe da je modernost uništila tradicionalnu kršćansku Evropu pa je prešla na druge tradicionalne civilizacije- ovaj proces je evropeizirao svijet ali je globalizirao Evropu jer se pojam evropeizam pojavljuje oko 1800- te godine, a glagol evropeizirati oko 1830. godine!²² Mnogo pominjani *Samuel P. Huntington* će napisati da, s prenosom centra moći preko Atlantika, termini Evropa i evropeizacija postepeno se zamjenjuju sa terminima Zapad i zapadnjaštvo/ pozapadnječenje.²³ Kako to izgleda na BIH primjeru navodi nam profesor Mustafa Imamović- stanoviti Joseph Neupauer 1884. godine objavljuje djelo pod intrigantnim naslovom „*Koliko bi koštalo donijeti evropsku kulturu u Bosnu*“²⁴. Modernizacija Bosne je trebala biti bitan dio Srednje Evrope, koncept koji su sredinom XIX vijeka razrađivali knez Meternich (1773- 1859.), Fridrich List (1789- 1846.), Bismarck(1815- 1898.), a bio je razvijan u cilju ekonomske, administrativne i političke alijanse naroda „*od Sjevernog mora do Bosanske granice*“.²⁵

Današnja evropeizacija BIH pravnog sistema je tek početak denacionalizacije nacionalnog, ponajviše civilnog prava, koje je prvenstveni dio kulture i tradicije svakog naroda.²⁶ Potpuna unifikacija pravnog sistema obesmisli bi devizu „*ujedinjeni u različitosti*“ (united in diversity) pod kojom se stvara panevropska integracija, ali oblasti neosporne harmonizacije jesu svakako kretanje ljudi, roba, kapitala,

²² E.Morin, *Kako misliti Evropu*, prev.S.Čuzulan, "Svjetlost" Sarajevo, 1989., 49., naslov originala: Edgar Morin, *Penser LEurope*, Gallimard,Paris, 1987.

²³ S.P.Huntington, The West Unique, Nor Universal, *Foreign Affairs*, 75/1996., 30-35.

²⁴ M.Imamović, *Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak Bosne i Hercegovine 1878-1914.*, "Svjetlost", Sarajevo 1976.g.

²⁵ A.Tehoubarian, *The European Idea in History in the Nineteenth and Twentieth Centurics*, London, 1994., 81., prema: F. Karčić, o.c. 83.

²⁶ J. Carbonier, *Le Code civil des francois dans la collective*, u spomenici povodom dva vijeka Francuskog gradanskog zakonika, 1804- 2004. *Le Code civil- un passe, un present un avenir*, Paris, 2004., 1044- 1053.

odnosno ugovornog, odštetnog i stvarnog prava (contract, tort, property).²⁷ Brojni kritičari unifikacije evropskog, napose, privatnog prava i otvoreni protivnici evropskih kodifikacija građanskog prava i ustava, kao npr. Kanadanin Pier Lagran (Pierre Legrand) ističu da će Englez pravno pravilo promatrati uvijek *common law* očima, a Francuz očima civilnog prava,²⁸ dok se Jan Smits vraća djelu Alana Watsona navodeći da su pravni transplantati (pozajmice, implantati) najvažniji fenomen i faktor pravnog razvitka.²⁹ Pri tome je, članom 5. Ugovora o osnivanju Evropske Unije (Mastricht, 1993.), postojeće zakonodavstvo Unije uređeno tzv. principom sporednih elemenata, koji utvrđuje obim pravnih pitanja od interesa za Uniju dok se ostavlja sloboda članicama da sami regulišu pitanja od vlastitog nacionalnog interesa. To je svojevrsni prelazak sa morala uma na pravo uma, što bi naglasio Klaus Gunther,³⁰ pa se i Jirgen Habermans pita, osluškujući sadašnju krizu- zbog čega bismo morali istrajavati na Evropskoj Uniji budući da se iscrpio izvorni motiv da se ratovi u Evropi učine nemogućim?³¹ Njegov odgovor pogađa suštinu- Evropska unija se može pojmiti kao odlučujući korak na putu prema politički osmišljenoj svjetskoj zajednici!³² Naravno da se za takav ideal vrijedi boriti u Bosni i Hercegovini, pa i ovaj rad i ovaj skup je u toj osnovnoj funkciji, jer izrastanje takve multikulturene svjetske zajednice bilo bi nezamislivo bez jedine multikulturene države u Jugoistočnoj Evropi, u suprotnom bi sve proklamacije ostale izgrađene na pijesku!

²⁷ Nedavno je ipak započet rad na harmonizaciji i drugih pravnih grana- vidi u: M. Rot, Impulsi za nastanak Evropskog porodičnog zakonika, *Evropski pravnik*, 1/ 2006., 45- 60. ista, Buduće brakorazvodno pravo- dva tipa razvoda braka, *Evropski pravnik*, 2/ 2006., 69- 87.

²⁸ P. Lagrand, European legal systems are not converging, *Revue Internationale de Droit compar*, 56/ 2002., 779-780, vidi u: V. Vuletić, Da li je evropsko privatno pravo moguće?, *Pravni život*, Beograd, 11/ 2008., 90.

²⁹ I. Smits, A European Private Law as a Mixed Legal Sistem, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 5/ 2004., 3-9. Konsultuj Watsonove radove u A. Watson, *Pravni transplantati. pristup uporednom pravu*, II izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2010., prev. S.Mitrović, naslov originala: A. Watson, *Legal Transplants*, London, 1974.

³⁰ K. Gunther, "Menschenrechte zwischen Staaten und Dritten", u: N. Deitelhoff i J. Steffaeck (ur.), *Was bleibt vom Staat?*, Frankfurt a/ M, 2009., 259- 280.

³¹ J. Habermans, *Ogled o ustavu Evrope*, prev. E. Šarčević/ H. Sar, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo 2011., naslov originala: J.Habermans, *Zur Verfassung Europas*, Ein Essay. Suhrkamp Verlag Berlin 2011., 39.

³² O.c.40., autor navodi da se u nedavnoj prošlosti bavio Kantovom idejom svjetskog prava, konsultuj studiju *Rascijepljeni Zapad*, prev. S. Bosto, Rabic, Sarajevo, 2010., 127- 217.

Danas Ujedinjene Nacije obrazuju jednu nadnacionalnu organizaciju sa 194 države članice, između postoji transnacionalni nivo velikog broja međunarodnih organizacija (WHO, UNHCR, UNESCO, UNICEF), velike svjetske privredne i bankarske zajednice ali i različiti neformalni oblici organizovanja (G-8, G-20)- misaona figura Evropske Unije, za Habermansa i mnoge inajveće intelektualce današnje Evrope, pokazuje put na kojemu bi postojeća međunarodna zajednica država mogla zajednicom građana svijeta biti upotpunjena u *kozmpolitsku* zajednicu. Alternativa ne postoji!

SUMMARY

Ich habe den Geist Europas in mich genommen- nun wil ich den Gegenschlag thun!

/I have taken in the spirit of Europe – now I want to perform a counter-attack!/
F. Nietzsche, Posthumous fragments 1879- 1881, 8 (77).

Topic: Bosnian- Herzegovinian Legal Culture in European Context: Tradition and Modernization

By developing an ability to establish a constructive relation between Bosnian and Herzegovinian legal tradition and the general legal culture, by analyzing the historical background and genesis of development of certain legal branches and the Institute itself, this paper deals with searching for an answer to the question - what is tradition and what is modern within the legal system of Bosnia and Herzegovina. Created in state- legal specificities of the Bosnian Middle Age state, then as a segment of two great empires – the Ottoman Empire and the Austria-Hungary Empire, and finally as an element of south- Slavic integration processes, the legal system of the state of Bosnia and Herzegovina faces interior harmonization and external harmonization, where a dense network of European laws has for some time been causing fears but hopes

as well. Fears that a connection between basic rights and the post- Dayton structure of the state may be destroyed, causing Euro- skepticism and a backlash by referring to old hierarchy of laws by state units and even older terms of sovereignty; and hope that, by formal entering into the European Union, it may come to the European continental- legal circle to which it belongs in terms of values and concept. At the same time, the attempts so far to unify the laws through so-called directives of the European Union, international agreements and decisions of the European Court of Justice and the European Court for Human Rights have had visible weaknesses in their elaboration and even more in their practical application.

Keywords: *Bosnian law, European law, modern, legal culture, legal traditions.*